

22.9.2012 Seppo Ruotsalainen

Marxin pääoma ja nykyinen kriisi

Taluskriisin jatkuttua amerikkalaisen investointipankin Lehman Brothersin syksyllä 2008 tapahtuneen konkurssin jälkeen nyt keskeytymättä neljä vuotta joudutaan väistämättä kysymään, ollaanko tällä hetkellä tekemisissä sellaisen syvällisen taloudellis-yhteiskunnallisen ristiriidan kanssa, jota ei enää voida ratkaista hallitsevan luokan perinteisin keinoin?

Mitkä ovat meneillään olevan kriisin todelliset ja reaaliset syyt? Onko jopa maailmanhistoriallisen muutoksen mahdollisuus tullut ajankohtaiseksi? Todella syvälliset yhteiskunnalliset muutokset ilmenevät vallan siirtymisenä yhteiskuntaluokalta toiselle ja noiden prosessien kokonaiskesto aika mitataan pikemminkin vuosisadoissa kuin vuosikymmenissä.

Marx ja Engels totesivat aikoinaan **Kommunistisen puolueen manifestissa**, että talousjärjestelmän maailmanhistoriallinen muutos tulee mahdolliseksi ja välttämättömäksi silloin kun yhteiskunnan **tuotantovoimat** ja noita tuotantovoimia koskevat **omistussuhteet** muuttuvat toisiinsa nähden yhteen sopimattomiksi.

Marx ja Engels viittasivat edellä mainitussa julkaisussaan vertailukohtana keskiajan lopun tilanteeseen 1400- ja 1500-luvuilla, jolloin feodaalinen, maaorjuuteen tai maaorjuudellisiin suhteisiin pohjautuva talousjärjestelmä osoittautui uuden liikkuvan kauppa- ja kauppiaspääoman rinnalla täysin riittämättömäksi järjestelmäksi. Kauppapääoman syntyä ja kehitystä siivittivät suuret löytöretket, tunnetuimpana niistä Amerikan löytö ja meritie Intiaan. Yhteiskunnassa kypsyivät edellytykset aateliston vallan murtumiselle ja porvarissädyn valtaan nousulle.

Noihin tapahtumiin viitaten Marx ja Engels kirjoittivat, että feodaaliset omistussuhteet "täytyi murtaa ja ne murrettiin". Vastaava ilmiö tullaan marxismien klassikoiden mukaan näkemään tuotantovoimien ja omistussuhteiden osalta myös porvarillisessa yhteiskunnassa. Joutuessaan ratkaisevasti ristiriitaan keskenään nuo suhteet "saattavat koko porvarillisen yhteiskunnan sekasortoon" ja yhteiskunta alkaa muistuttaa "taikuria, joka ei enää kykene hallitsemaan esiin manaamiaan maanalaisia voimia" (Marx - Engels, Valitut teokset 2, 1978 s. 341).

Pääoma-teoksessaan Marx toi esiin, että tuotantovoimien ja omistussuhteiden ristiriita ilmenee pitkälle kehittyneen kapitalismin oloissa erityisesti perustuotannon eli reaalityalouden ja ns. fiktiivisen pääoman (fiktives Kapital) välisenä syvenevänä ristiriitana.

Erilaisia temppuja

Edellä mainitun ristiriidan ratkaisuyrityksissä on euroalueella jouduttu seuraamaan erityisesti neljän viimeksi kuluneen vuoden aikana erilaisia taikatemppuja, silmäkääntö- ja takinkääntötemppuja. Noita temppuja on tehty aivan viimeisimpienkin euron "pelastamisoperaatioiden" kohdalla.

EU- ja europäättäjät eivät kuitenkaan ole edenneet kriisin todellisessa ratkaisemisessa koko aikana oikeastaan askeltakaan eteenpäin. Kevään 2010 Kreikan ensimmäisen tukipaketin (110 miljardia euron) hyväksymisen yhteydessä silloinen valtiovarainministeri **Jyrki Katainen** kehui, että kansanvalta oli saanut niskalenkin markkinavoimista.

Nyt lähes kaksi ja puoli vuotta myöhemmin Katainen ja kansanvalta ovat painitermein ilmaistuna vaikeassa sillassa markkinavoimien puristuksessa. Katainen parahti jokin aika sitten, että euroaluetta saattaa uhata totaalikatastrofin vaara. Tässä arvioissaan hän saattoi olla hyvinkin oikeassa.

EKP:n rooli

Kuluneen kesän (2012) aikana europäättäjien ja heidän "asiantuntijoidensa" ainoaksi keinoksi kriisin ratkaisemisessa näytti muodostuvan vaatimus, että Euroopan keskuspankin (EKP) tulisi aloittaa jokseenkin rajaton setelirahoitus, siis seteleiden painaminen. Massiivinen setelirahoitus on pahinta mitä tähän tilanteeseen voidaan tarjota, sillä vaarana on mm., että inflaatio tulee ennemmin tai myöhemmin riistäytymään käsistä.

Pääoma-teoksessaan Karl Marx antaa näille "seteliselkäränkaisille" kaavailuille korvapuustin luonnehtimalla narreiksi niitä, "jotka uskovat, että pankilla on velvollisuus ja valta muuttaa paperiseteleitä liikkeelle laskemalla kaikki vararikkoiset huijarit maksukykyisiksi vakavaraisiksi kapitalisteiksi" (Pääoma III, 1976, s. 511).

Sen jälkeen kun EKP oli kuluvan vuoden alussa pääomittanut eli rahoittanut kriisimaiden pankkeja suoraan yhteensä noin tuhannen miljardin euron arvosta talouden kehityksen kannalta hyvin laihoihin tuloksiin, EU-päättäjät päättivät muuttaa EKP:n roolia siten, että se saa oikeuden ostaa kriisimaiden velkakirjoja jälkimarkkinoilta rajoituksetta eli rajattomasti. Jossakin pilapiirroksessa kysyttiin kyynisesti, että entäpä jos rajatonkaan ei riitä.

Uhkapeliä

EKP:n menettely tuo mieleen uhkapelin, jossa peliin asetettaville panoksille ei aseteta ylärajaa. Tällaisessa pelissä niinkin viisas mies kuin venäläinen kirjailija Leo Tolstoi menetti yhdessä yössä kokonaisen maatilan. Tolstoi pelasi sentään ainakin muodollisesti omalla omaisuudellaan, mutta EKP pelaa kokonaan vieraalla pääomalla (eli kuten Marx totesi luottojärjestelmässä pelattavan) eli nyt tässä tapauksessa eurooppalaisten veronmaksajien rahoilla.

Vieraalla pääomalla pelaaminen tuo mieleen toisen venäläisen pelihimosta kärsineen kirjailijan F.M. Dostojevskin. Tämä kuvaa teoksessaan Pelurit perikuntaa, joka pelaa uhkapeliä mummoltaan odottamansa perinnön voimalla. Peli menee seurueen kannalta hyvin siihen saakka kunnes mummo saa vihiä asiasta, saapuu itse paikalle pelipöydän ääreen ja alkaa pelata tosi korkein panoksin. Seurue kauhistuu huomattavasti menettävänsä tulevan omaisuutensa.

Eurooppalainen työväenliike ei voi tietenkään seurata Dostojevskin mummon esimerkkiä ja ryhtyä pelaamaan kilpaa uhkapelureiden kanssa. Työväenliikkeen tulee sanoa jyrkkä ei tällaiselle pelille, jossa ollaan tuhoamassa myös tulevien sukupolvien perintö ja tulevaisuus.

Suomen hallituksen rooli

Suomen hallitus ja ns. Suomen virallinen linja on jo pitkään liukunut eurokriisiä koskevassa politiikassaan kohti vaihetta, joka taloudelliselta kooltaan ja riskeiltään paisuu ja laajenee ja saa velkasitoumusten osalta yhä selvemmin vaarallisen uhkapelin luonteen.

SDP:n ja Vasemmistoliiton toiminta hallituksessa muistuttaa joistakin vastaanhangotteluista huolimatta lähinnä "vie sinä, minä vikisen"-taktiikkaa. SDP:n vakuusvaatimukset Kreikka ja Espanjatuille tai oletukset esim. Euroopan vakausmekanismin (EVM) ensioikeudesta velkojen perinnässä ovat osoittautuneet pitkälti toiveajatteluksi ja (EVM:n tapauksessa) suorastaan virheellisiksi.

Tässä vallitsevassa tilanteessa työväenpuolueiden pitäisi kuunnella enemmän omia oppisiään, taloustieteilijöitään ja teoreetikoitaan kuin porvarillisesti suuntautuneita "kaikkien alojen asiantuntijoita".

Esimerkiksi ja nimenomaan EKP:n viimeaikaisia rajattomia velkakirjaostoja koskevia päätöksiä arvioitaessa on syytä kuunnella herkällä korvalla Marxin näkemystä, jonka mukaan kriisiin joutunutta järjestelmää "ei voida luonnollisestikaan parantaa sillä, että jokin pankki, esimerkiksi Englannin pankki, antaa paperiensa avulla kaikille keinottelijoille puuttuvan

pääoman ja ostaa kaikki arvoaan menettäneet tavarat niiden vanhoista nimellisarvoista” (Marx, Pääoma 3. s. 487).

Juuri Marxin varoittamalla tavalla EKP kuitenkin juuri tällä hetkellä menettelee ryhtyessään ostamaan kriisimaiden riskipitoisia velkakirjoja ja sitoutuessaan siten antamaan rajattomasti velkaa näille maille ilmeisesti siinä toivossa, että voisi antaa keinottelijoille takaisin näiden keinottelun myötä menettämän pääoman.

EKP velkakirjojen osto- ja myyntiliikkeenä

EKP aikoo hillitä rajattoman tuen synnyttämää inflaatiovaaraa siten, että se vastapainoksi imee markkinoilta pois liikaa rahaa eli liikaa likviditeettiä. Tämän se aikoo tehdä siten, että se velkakirjojen ostamisen ohella myy haltuunsa saamiaan velkakirjoja sopivaksi arvioimallaan korolla sellaisille vakavaraisille sijoittajille, joilla on ylimääräistä likviditeettiä ja siten ylimääräisiä investointihaluja.

Näin saamansa rahat EKP aikoo sijoittaa pankkiholveihinsa (EKP:hän ei voi osallistua suoranaiseen talouselämän investointitoimintaan). Näin ollen nämä ylimääräiset ja pankkiholveihin kapseloidut varat ovat poissa reaalityalouden investoinneista (ks. Heikki Arola, Saksan pankit ovat päässeet eroon kreikkalainoista. HS 13.9.12)

Tässäkin kohdin toteutuu Marxin lause, jonka mukaan kuvitteellinen talous tuhoaa yksityistalouden. Marxin näkemystä voisi ehkä täydentää vain toteamuksella, että hävitys koskee nykyisin myös valtiojohtoisia yrityksiä

Huolestuttavaa on, että EKP ryhtyy velkakirjojen osto- ja myyntiliikkeeksi. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan puheenjohtaja Kimmo Sasi totesi äskettäin huvittavasti (radion ykkösaamu 13.9.-12), että hän ei luota kaavailtuun pankkivalvontaan, mutta luottaa EKP:hen ja sen valvontaan. Kuka luottaa mihinkin!

EKP ja EVM

Euroopan keskuspankkia (EKP) ohjaava EU-sopimus kieltää EKP:tä rahoittamasta suoraan euromaita. Tämä kohta kierrettiin nyt syyskuun alussa (6.9) EKP:n neuvoston päätöksellä siten, että keskuspankki voi aloittaa valtioiden lyhytaikaisten velkakirjojen ostot jälkimarkkinoilta ilman määrärajoituksia siis rajoituksetta ja rajattomasti.

Jälkimarkkinoilta osto tarkoittaa, että velkakirjoja ei osteta niiden alkuperäisiltä liikkeelle saattajilta, vaan sellaisilta välittäjiltä, pankeilta ja vakuutuslaitoksilta jotka myyvät näitä ”ylimääräisiä” esim. Espanjan valtion velkakirjoja, joita kukaan muu ei halua ostaa ja joista nekin jotka ovat niitä ostaneet haluavat päästä eroon.

Samaan aikaan edettiin EU-johtajien päätöksellä toisella rintamalla siten, että piakkoin toimintansa aloittava Euroopan vakausmekanismi (EVM) saa antaa suoraa tukea pankeille. Toisin sanoen EKP saa antaa jälkimarkkinoiden mutkan kautta suoraa tukea **kriisivaltioille** rajattomasti ja EVM (jonka rahoituspääoma on noin 700 miljardia euroa) saa antaa tukea **kriisipankeille**. Tämä on suoraan suoneen annettavaan huumeeseen verrattavaa rahan jakomenettelyä.

Edellä sanottu tarkoittaa sitä, että rahahanat on avattu taivasta myöten kriisimaille ja kriisipankeille. Marxin ja Engelsin toteamaa tuotantovoimien ja omistussuhteiden välistä laadullista ristiriitaa yritetään ratkaista määrällisten toimenpiteiden avulla. Sitä yritetään ratkaista samoilla toimenpiteillä kuin tähänkin saakka, ainoastaan aikaisempaan nähden entistä valtavammassa määrällisissä mittasuhteissa.

Pankkivalvonta

Ehdoksi EVM:n toiminnan aloittamiselle on asetettu, että ensin on toteutettava ns. pankkivalvonta. Se onkin tavallaan oma lukunsa. EU-komission puheenjohtaja José

Manuel Barroso kertoi keskiviikkona 12.9.- 12, millaista esitystä komissio valmistelee euroalueen yhteiseksi pankkivalvonnaksi. Myös ja nimenomaan työväenliikkeen näkökulmasta tehokas pankkivalvonta on välttämätön edellytys suunnitelmallisen talouspolitiikan toteuttamiseksi. EU-komission suunnitelmat herättävät kuitenkin valvonnan todellisen onnistumisen suhteen vahvoja epäilyjä.

Ensiksikin pankkien valvonta on tarkoitus siirtää EKP:n alaisuuteen, jonne perustetaan erillinen pankkivalvontaviranomainen. Tässä herää epäilevä kysymys, eikö itse velkakirjoja ostava ja myyvä EKP ole varsinainen pukki kaalimaan vartijana. Eräs epäilevä kysymys kuuluu, kuinka yksi pankkivalvontaviranomainen voi valvoa EU-alueen 6000 pankkia.

Toinen jo tässä vaiheessa kiistaa synnyttänyt kysymys koskee euroalueen yhteistä **talletussuojaa**, jonka toteuttamiseksi on tarkoitus perustaa kuhunkin euromaahan omat **talletussuojarahastot**. EU-komissio kaavailee, että eri maiden talletussuojarahastot lainaisivat toisilleen rahaa, jos joltakin loppuvat rahat. Tämä tarkoittaa, että esim. Suomen talletussuojarahasto joutuisi maksamaan pankkikonkurssin kuluja esimerkiksi Espanjaan. Näin rahaa valuisi vahvemmista Pohjois-Euroopan rahastoista heikompiin Etelä- Euroopan rahastoihin.

Kolmas pankkivalvonnan kohta liittyy siihen, että tulevaisuudessa EVM alkaa pääomittaa suoraan pankkeja. Tähän on liitetty ehto, että pankkivalvonta on toteutettava ennen kuin EVM voi aloittaa pääomittamista. Tähän sisältyy ilmeisesti sellainen juju, että pankkivalvonta toteutetaan ainakin aluksi vain muodollisella eli formaalisella tasolla jo tulevassa vuoden vaihteessa jotta EVM:n rahahanat saataisiin mahdollisimman nopeasti avatuiksi.

Pääjohtaja Erkki Liikanen on juuri välittänyt EKP:n terveisiä siitä, että talletussuojarahastoilla ei ole niin suurta kiirettä. Tästä syntyy vaikutelma, että kun muodollinen valvonta on ensin satu aikaiseksi ja EVM:n rahahanat avatuiksi, talletusrahastot voidaan sitten liittää samassa imussa vähitellen valvontaprosessiin.

Talletussuojarahastoissa on mm. se ikävä piirre, kuten Anni Lassila toteaa (HS 17.9.), että demokraattinen päätöksenteko ei ulotu niiden käyttöön. Jos Espanjan rahasto tarvitsee rahaa, Suomen rahasto maksaa ilman erillistä päätöstä. Mitään eduskunnan kokoontumisia ei tarvita.

Valvontaunionin perustamisen kyseenalaisuus paljastaa pankkien valvonnan vaikeuden kapitalismissa. Marxin sanoin kyseessä on yksityisomistus ilman yksityisomistukseen kohdistuvaa valvontaa.

Edessä lähes 1.5 miljardin puhallus

EVM:n toiminnan aloittamiseen ja rahoittamiseen liittyy lähiaikoina Suomen kannalta eräs kiusallinen lisäpiirre. Sen jälkeen kun Saksan perustuslakituomioistuin äskettäin hyväksyi EVM:n toiminnan aloittamisen, asia tarvitsee enää Saksan liittopresidentin allekirjoituksen. Sen jälkeen EVM:n jäsenillä on kaksi viikkoa aikaa maksaa ensimmäinen erä alkupääomasta.

Suomi lupasi Kreikan vakuussopimuksen yhteydessä maksaa oman osuutensa eli 1.44 miljardia euroa yhdellä kertaa. Muut maat saavat maksaa osuutensa neljässä tai viidessä erässä. Maksu osuu ilmeisesti kuntavaalien alle. Suomen hallitus on ollut vaitonainen asian johdosta.

Tilanteessa, jossa hallitus on kinastellut keskenään ja opposition kanssa heikoin tuloksin retuperällä olevan vanhusten laitos- ja kotihoidon korjaamisesta sekä ajankohtana, jolloin YT-neuvotteluissa on ennätysmäärä palkansaajia irtisanottavien listalla, tieto lähes 1,5 miljardin euron heittämisestä Kankkulan kaivoon voi olla vaikeasti sulateltava pala.

Takaisinvirtaamisen ongelma

Analysoidessaan talouskriisin kehittymistä kohti romahdusta, Marx tarkastelee pääoman takaisinvirtaamiseen (Rückfluss des Kapitals) liittyviä ongelmia. Vastavuoroisten velkavaatimusten täyttäminen (kuolettaminen) riippuu pääoman takaisinvirtaamisesta, mikä

puolestaan edellyttää tuotanto- ja kulutusprosessin keskeytymättömyyttä. Kun luotot ovat molemminpuolisia, toisen maksukyky riippuu samalla toisen maksukykyvystä (Marx, mt. 476-7).

Marx totesi luottojärjestelmän muuttuvan monilta osin pelkäksi hourekuvaksi (Pääoma 3, s. 470) ja kirjoitti, että "koko prosessi mutkistuu niin suuresti..., että hyvin varman liiketoiminnan ja pääoman jatkuvan takaisinvirtaamisen harhakuva voi rauhassa jatkaa olemassaoloaan vielä senkin jälkeen kun pääomien takaisinvirtaamiset ovat tosiasiasa jo pitkään tapahtuneet vain nenästä vedettyjen rahanlainaajien ja nenästä vedettyjen tuottajien kustannuksella (Pääoma 3, s. 481). "Tämän vuoksi liiketoiminta näyttää juuri välittömästi ennen romahdusta miltei kohtuuttoman terveeltä".

Tähän liittyy vielä erityisesti kuvitteellisen pääoman piirissä **erilaisten toimijoiden** eli subjektien määrän suuri lisääntyminen. Nykyisen eurokriisin ympärillä pyörii eri maiden keskuspankkeja, pankkeja ja vakuutuslaitoksia, viimeaikaisten ratkaisujen myötä talletusrahastoja , ennestään siellä on jo sellaisia tekijöitä kuin ERVV, EVM, IMF, EKP jne. Sieltä puuttuu oikeastaan vain VPK, jota ehkä eniten tarvittaisiin erilaisten palojen sammuttamiseen ja turvamuurin rakentamiseen. Jokin aika sitten esitetyssä TV-dokumentissa talouskomissaari Olli Rehn totesi tuntevansa itsensä ajoittain palopäälliköksi, jonka tehtävä on euroalueella riehuvien pensaspalojen rajoittaminen.

Mitä enemmän näitä subjekteja eli toimijoita rahavirran varrella on, sitä suurempi on todennäköisyys, että joku näistä tekijöistä niin sanoen pettää (ja kun luottojärjestelmä Marxin mukaan kehittyy todelliseksi huijaus- ja petosjärjestelmäksi) käy niin, että saatavat eivät virtaakaan takaisin luotonantajalle.

Marx totesi, että "Kaikki tässä luottojärjestelmässä kaksinkertaistuu ja kolminkertaistuu sekä muuttuu pelkäksi hourekuvaksi" (Pääoma 3. osa s. 470).